

Professori Erkki Ala-Könni:

NOITARUMPU JA SHAMANISMI

- Professori Erkki Ala-Könni mainitaan tämän hetken eräänä tunnetuimmista kansanmusiikin ja suomalaisen kansantieteen tutkijana. Hän vieraili Tampereen seudun Sukututkimusseuran kokouksessa 10.3.1982 ja esitelmöi aiheenaan "noitarumpu ja shamanismi". Seuran sihteeri Meri Tila pikakirjoitti esitelmän ja julkaisemme sen professorin tarkistamana ja tietenkin luvalla.

Heti alkajaisiksi professori Ala-Könni kertoi tapauksesta vuonna 1952, 30 vuotta sitten, jolloin hänen johtamansa tutkimusryhmän vieraana oli Toholammilla Suomen historian professori Armas Luukko. Täällä professori Luukko tapasi ylioppilas Kotilan ja tiesi hänelle kertoa, että "Teidän isovanhempanne tuomittiin 1600-luvulla kuolemaan noituudesta ja Te olette nyt sitten teologian opiskelija".

Noituudesta yleensä puhuttaessa ei aina tarkoiteta itse noituutta vaan useinkin shamanismia. Noita on kristinuskuon kuuluva käsite, kun henkilö on tekemisissä paholaisen kanssa ja myynyt hänelle sielunsa. Shamaani taas ottaa oppia, hänellä on luontaiset taipumukset. Shamanismia esiintyy arktisella alueella, sillä alueella, missä kaamoksella on voimakas vaikutus ihmisiin. Erityisesti noitarumpu, pitäisi sanoa shamaanikannus, on tällä alueella ollut elämän varmistaja, jolta kysyttiin kaikki tarvittavat asiat. Sitä on käytetty aina 1700-luvulle saakka, jolloin langetettiin viimeiset noituumiot, joissa noidat tuomittiin kuolemaan. Ne alkoivat jo 1300-luvulla.

Professori Ala-Könni kertoi tapauksen. Tornion-joki oli erittäin lohirikas, lohi oli vientitavaraa. (Klassinen tarina, kun pestattiin renki tai piika, niin rantakalastajat sanoivat, että voi tulla, mutta joka päivä ei saa olla lohta pöydässä; tympääntyivät loheen). Vuonna 1665 eräs ahne kalastaja kutsutti lappalaisnoidan luokseen mahtavan saaliin toivossa. "Mitäs annat", kysyi lappalainen. "Saat lammasturkin", sanoi kalastajaisäntä. Lappalainen ryhtyitoimeen. Mutta isäntäpä ei antanutkaan lupaamaansa turkkia vaan jotain pienempää. Noita oli tyytymätön. Seuraavana keväänä, kun joki loi jääpeitteensä, isäntä meni koettamaan tuleeko kalaa. Isäntä hukkui sillä matkalla. Suku nosti oikeusjutun. Oikeus totesi, että "tuo mies noitui". Kuolemantuomio annettiin 1665. Matkalla täytöntöönpanoon noita kuoli. Kansa sanoi, että oli niin mahdava, että lopetti itsensä.

Mikäli aviovaimo käytti rumpua (naimattomalle se oli vaarallinen), tuli hänen olla juhlapuvussa.

Kristinusko vihasi noituutta, koska siihen liittyi pakanallinen maailmankatsomus. Noitarummussa on merkkejä, jotka esiintyvät muissakin vanhoissa kulttuureissa. Siinä on kansainvälisesti taivaallinen alue, jossa pääjumala sarvi kädessä, ukkosen jumala sauva kädessä jne. maanpäällisellä alueella on seitapaikkoja, riistan ja petojen kuvia ym. On auringon ja kuun merkit sekä shamaani noitarumpu kädessä. Kemin rumputyypissä on pirkkalaiskauppiaitten kuvia. Niillä oli privilegio: etuoikeus, oikeus verottaa ja jakaa oikeutta koko Lapin alueella. Alhaalla manala: taudin pesä, manalan jumalat, käärme, taikaesine ja vene.

Noitarumpuun kuuluu vasara, joka on tehty poronsarviluusta. Kalvona on muokattu ja parkittu poron talja, joka käsitelty lepänkuoriuutteella (murskattu ja keitetty väriaine). Kun suuret asiat olivat kyseessä, niin silloin rumpua käytti

mahtimies, turja, hammassuu tai taikamies.

Kun shamaani ryhtyy rummuttamaan, se voi kestää tunnin. Rytmikästä rummutusta. Hän tekee sitä niin kauan kuin hän vajoaa transsitilaan eli lankeaa loveen. Todellisuus häviää. Taipumus on olla unen ja todellisen välitilassa. Rumpu laulaa. Shamaanin apulainen vieressä, joka yhteydessä noitaan ja selvittää "mitä se on". Sielu irtoaa ja etsii tietoa.

Noitarumpua kuljetettiin aina peräahkiassa, viimeisenä. Miehimmin kuljetettiin teitä, missä ei ollut vastaantulijoita. Rumpua tarvittiin, jos mentiin metsälle tai kalalle. Kysyttiin saako saalista; jos se sanoi, ettei tule, niin matka jäi. Kysyttiin myös pitääkö uhrata. Rumpu neuvoi paikan. Sairastapauksessa, jos merkit johtivat manalaan, ei kannattanut tehdä mitään, koska potilas kuitenkin kuolee.

Rumpuja on 70-80 kappaletta eri museoissa, lähinnä Ruotsissa, Saksassa ja Tanskassa. Lappalaiset pelkäsivät noitarumpujensa puolesta. He eivät uskaltaneet pitää niitä kodassa, vaan ripustivat puihin. Jos joku ilmiantoi, niin ilmoitettiin, että vihamies on tuonut siihen.

Suomalaisten keskiaikainen noidanmaine selviää mm. Olaus Magnuksen teoksesta Pohjoismaisten kansojen historia, 1555.

Professori Ala-Könni esitteli tämän jälkeen lukuisan joukon ääninäytteitä loitsuista: Kasken kaato, tuulen nostattaminen, susiloitsu ym. Hän jatkoi, että kansanperinne liittyy myös esineperinteeseen. Esim. 5 pennin rahassa on Hannun vaakuna, joka takasi menestyksen astioissa ja esineissä. Samoin viisikanta merkitsi valkoista magiaa, joka tuottaa menestystä, musta magia vahingoittaa. Esineitä on melko paljon. Esim. umpipuulla oli parantava vaikutus, kun sen lävitse kaatoi

maitoa tai vettä. Nuorensikin 20 vuotta.

Vuonna 1895 Kuopion tuomiokirkon lattia otettiin ylös korjausta varten. Sieltä löytyi 20 pientä puista arkkua, kaikissa pohjalla kolme nuotan tai verkon kappaletta, sammakko päällä. Tämä oli mustaa magiaa. Otettiin naapurin verkosta kolme kappaletta, sammakko päälle ja kalaonni meni. Sitten oli kangaspussi, joka aiheutti paljon vaikeutta. Sanottu noitapussiksi. Kun se jäi navettaan, niin lehmiä kuoli ja maito ehtyi. Myös karhunhammas ja karhunkynsi olivat noitakaluja. Karhunhammas, sanottu myös amuletiksi, oli myöskin onnea tuottava. Ala-Könni näytti pahkan, joka ei ollut vielä puhjennut, jota käytettiin taikakaluna. Hän oli saanut sen Kankaanpään Santos-kylästä. Egyptistä Kuninkaittenlaaksosta peräisin oleva ns. silmäkivi esti kaiken pahan. Se oli piioksidia, erittäin kovaa kiveä. Se oli hiottu molemmilta puolilta valvovaa silmää muistuttavaksi. Maailma on valloillaan salaperäisiä voimia. 60-luvulla oli Tamperelainen-lehdessä ilmoitus, että myydään karhunkynsi 11.000 markalla. Silloin rahanarvo oli toisenlainen kuin nyt. Kun sillä raapaisi niin vastapuoli ei voinut vastustaa, lempi leimahti.

Uskomusperinnettä sisältyy myös soitinmusiikkiin. Näkin- eli pirunpolska on taikasoitto, millä voi tanssittaa vaikkapa kuoliaaksi. Näkki eli vedenhaltia on koko viulunsoiton isä ja tehosoiton opettaja.

Ala-Könni kosketteli saunaperinnettä propagandamielellä. Sauna on suomalaisille pyhä se on sekä ulkoisen että sisäisen puhdistuksen tyyssija. Saunassa tehtiin taikoja, lemmen nosto, lapset vihdottiin kotona pysyviksi, parannettiin yskä jne.

Peijaiset eli riittimenot liittyivät karhun, hirven tai peuran kaatoon. Se oli suurenmoinen lepytysseremonia, miten kaa-

dettiin ja miten juhlittiin. Jo kotona saatettiin esittää karhunkaadon lähtövirret ja kun tultiin pesälle, niin ei kaadettu suoraan pesälle Otsoa, metsän kuningasta, vaan odotettiin, että se oli noussut ylös. Sitten lepytysseremoniat, karhu puettiin ylös nostettaessa kuten morsian tai sulhanen. Peijaiset saattoivat kestää jopa 12 päivää musii-kin ja laulun merkeissä. Kun juhliminen loppui, syötiin liha. Ajatuksena oli, että kaikessa oli henki ja piti kunnioittaen suhtautua muuhun olentoon.

Lopuksi esitelmöitsijä sanoi, että on ollut miellyttävä puhua asiasta, minkä uskomuksellinen kenttä on laaja ja ikin vanha. Hän totesi, että "noituus" elää edelleenkin. Ihmisillä on taipumus uskoa näkymättömään. Parempi olla vannomatta, ettei jotain olisi, sillä lienee jokin jumalallinen järjestys, mikä on kaiken pohjana. Onko se voima edelleenkin vaikuttamassa? Jos ihmiset aiheuttavat toisilleen pahaa, on se ikävä asia. Hämmästyttävää, mutta totta on, että edelleenkin esiintyy esim. uskonsotia.